

Hedby

Av forntida lämningar nära Hedby kan nämnas två mindre slaggförekomster från primitiv järnhantering. Den ena finns ute på åkermark öster om gårdarna i ”Byn”, cirka 100 meter sydväst om vägskälet mot Kanngårdarna och Fors (prickmarkering på kartan). Den andra finns intill en åkerkant öster om Pellas.

Ännu längre upp efter samma å finns lämningar av en vadmalsstamp.

Första gången ’hedhaby’ nämns i skriftliga källor är 1386. År 1539 uppges för byn 2 skattebönder. I hjälpskatteregistret för Älvsborgs lösen 1571 finns hela 7 nominati upptagna, varav två tillhör de fattigare i Leksands socken. De äldsta bosättningarna torde ha skett vid nuvarande ”Byn” och Kanngårdarna (benämnt ’Väster Diur’ på 1668 års karta) vilket även räknas till Hedby.

För 1600-talet finns traditioner om att det nya byläget i ”Brända” etablerades. Då svedjades här och en gård uppfördes. Anledningen som uppges är att det var mera gott om vatten vid ”Brända” än nere i ”Byn” ute på åkrarna. Dessutom anges att man genom att flytta gamla gårdsplatser från mark som var odlingsbar kunde utvidga jordbruket. I en Troilius byalängd för 1628 finns ”Brenda” upptagen med 5 grannar, däremot är Hedby ej nämnt. 1668 års mantalslängd upptar 10 nominati, karta från samma år uppvisar 8 gårdstecken för ”Hedeby” och 5 gårdstecken för ”Väster Diur”. 1766 anger mantalslängden 34 nominati.

Byn genomgick således en stor expansion under 1600-talets slut och 1700-talets början. Har detta skett i samband med att Brända byggdes ut?

1830 uppvisar mantalslängden 37 nominati. Storskifteskartan från 1820-talet anger 38-39 gårdar. ”Byn” består av 12 gårdar i nuvarande byläge, men där de flesta gårdsplatserna numera ej finns kvar. Alla gårdar är fyrkantställda eller kringbyggda.

”Brända” har 26 (27) gårdar belägna på nuvarande byläge efter grusåsen norr om bäcken. Byfiguren är avlång med spridda mer eller mindre täta delklungor. Så gott som alla gårdsplatser återstår än idag. De allra flesta gårdar är fyrkantställda eller kringbyggda. Några gårdar är små med få byggnader. Bygatorna torde vara i stort samma som idag liksom byvägen till Ljura och Fors. Exakta lägen är ogörligt att avgöra då bygatorna var bredare med av gårdsgårdar inhägnade fågator.

Nuvarande bebyggelse med bygator söder om bäcken finns ej på 1820-talet, liksom de västligaste gårdarna och Pellas. Den intressanta trånga gatumiljön i östra delen med sitt trekantiga ”fätorg” är också yngre än 1820-talet.

Byägorna är omfattande på storskifteskartan, ända bortom Kanngårdarna, helt nära Fors efter Näsbacken och Ljuraån. Mot 1800-talets slut ökar nominati uppemot 70. Under denna tid utdikas Rossmyrn väster om Pellas och Vassmyran mot Fors.

K E Forsslund uppges för 1920-talet att byn består av ett 100-tal hushåll och att ”Få byar i Dalarna ha så den gamla byprägel kvar, enhetlig och helgjuten, väl bibehållna gårdar, de flesta lika varann, nära släktingar men dock ingen enformighet”. En karaktäristik som ännu gäller, trots att mycket har förändrats under de senare decennierna. För 1962 uppges 50 bebodda gårdar och 15 fritidsgårdar.

Värdering

Huvudbyklungan ”Brända”, har en ovanligt tät och enhetlig bybebyggelse kring ett väl bibehållet bygatusystem med bitvis trånga gatumiljöer mellan uthuslängor och härbren. En ålderdomlig karaktär av mycket stort kulturhistoriskt och miljömässigt värde, där ett bevarande är mycket angeläget.

På den gamla skolans gårdsplan i ”Brända” har tidigare enligt tradition funnits en varggrop som sedan blivit igenfylld. Dessutom finns flera flyttblock med namn och olika traditioner. Söder om ”Brända” Vargstenen, åt nordväst nära Ljuraån Predikstolen, mot Fors, utanför kartan, Galgholsten, där det även varit en avrättningsplats.

Efter en gammal stig upp mot skogarna västerut ligger ett offerkast benämnt ”Skött Lasses vål”, enligt tradition platsen där en ”Skött Lasse” tog livet av sig. Efter Ljuraån har funnits kvarnplatser mellan Gyllingen och Hissjön, markerade på karta redan 1668. Här finns rester efter hyttverksamhet. Här fanns även på 1800-talet ett tegelverk (Guckubruket 1865-87), en limfabrik 1895-1914 och Lysells såg 1915-1950-talet

Utdrag ur boken Byar och fäbodrar i Leksands kommun av Roland Andersson. Utgiven 1983